

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ В
УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ У НАВЧАЛЬНО-
ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка 2 курсу групи KorO1-M18z
спеціальності 016 Спеціальна освіта

Куц Олена Вікторівна

Керівник:

Докучина Т.О., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри корекційної
педагогіки та інклюзивної освіти

Рецензент:

Гаврилов О.В., завідувач, доцент кафедри
логопедії та спеціальних методик,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ У ЗАГАЛЬНІЙ ТА СПЕЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ	
ЛІТЕРАТУРІ	7
1.1. Сутність та характеристика мотивації досягнення успіху.....	7
1.2. Створення ситуації успіху як метод стимулювання учнів до активності у навчанні.....	16
1.3. Особливості мотивації навчання та досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями	26
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ В УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	32
2.1. Методика дослідження мотивації досягнення успіху	32
2.2. Результати дослідження	41
2.3. Педагогічні умови формування мотивації досягнення успіху у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	53
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73

ВСТУП

Актуальність теми. Навчання учнів передбачає не лише формування системи знань та вмінь, а й сприяння розвитку особистості дітей, мотивації навчання та досягнення успіху. Мотивація є важливою умовою розвитку особистості учня. Позитивна мотивація навчання та високий рівень мотивації досягнення успіху забезпечують ефективність навчального процесу та сприяють успішності учнів. Завдання закладів освіти є формування в учнів стійке бажання, інтерес та потребу досягати успіхів, бути успішним у навчанні та житті. Особливо актуальним це є у роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями, які характеризуються низькою пізнавальною активністю та потребують постійного стимулювання.

Проблеми мотивації у різних галузях психології займалися: А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Мюррей, К. Гольдштейн, Г. Холл, Є. Ільїн, О. Леонтьєв, Б. Ломов, С. Рубінштейн, В. Мерлін, Л. Божович, В. Вілюнас, І. Кареліна, П. Якобсон та ін. У наукових працях вчених з різних точок зору досліджено важливі теоретичні, методологічні й практичні питання формування мотивації у різних видах діяльності.

Значний вклад у розвиток теорії мотивації досягнення успіху внесли такі вчені як: Б. Ананьєв, Дж. Аткинсона, С. Занюк, У. Макдаугалл, Д. МакКлелланд, Е. Реан, Е. Сидоренко, Л. Столяренко, Д. Узнадзе, Х. Хекхаузена та ін. Вченими визначено, що сформована на високому рівні мотивація досягнення успіху сприяє більш успішній та ефективній діяльності, незважаючи на потенційні можливості особистості. Мотивація є рушійною силою, що стимулює учнів до навчання, прієє успішності цієї діяльності.

Вивченням проблеми стимулювання учнів до досягнення успіху у навчальній діяльності та формування мотивації досягнення успіху займались: А. Белкін, І. Бех, В. Джеймс, Ю. Ільїна, А. Лопатін, О. Максимова, О. Романовський, В. Шаталов та ін.

Різні аспекти проблеми стимулювання учнів з інтелектуальними порушеннями до активності у навчальній діяльності та досягнення у ній успіху

вивчали: А. Белкін, Т. Докучина, І. Єременко, М. Матвєєва, С. Миронова, Н. Морозова, І. Подласий, А. Смірнова та ін. Зокрема, В. Синьов визначив забезпечення успіху учням з інтелектуальними порушеннями вагомим принципом навчально-виховної та корекційно-розвиткової роботи. Створення ситуації успіху учням з інтелектуальними порушеннями у навчально-виховній діяльності було предметом дослідження Т. Докучиної.

Все ж проблема формування мотивації досягнення успіху залишається актуальною для корекційної педагогіки та спеціальної психології, що й обумовило вибір теми дослідження: «Формування мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями у навчально-виховній діяльності».

Мета дослідження – розробити педагогічні умови формування мотивації досягнення успіху у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями у навчально-виховній діяльності.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми розвитку мотивації досягнення успіху у загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі.
2. Розробити методiku дослідження мотивації досягнення успіху молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.
3. Дослідити мотивацію досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями.
4. Розробити педагогічні умови формування мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку.

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес у спеціальних закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями у навчально-виховній діяльності.

Методи дослідження:

теоретичні: теоретичний аналіз загальної та спеціальної психологічної та педагогічної літератури з проблеми формування та становлення мотивації досягнення успіху в учнів;

емпіричні: методика Хоппе; методика «Сходинки»; методика діагностики екстеріоризації-інтеріоризації успіху К. Фоменко; спостереження, опитування педагогів.

статистичні: кількісний і якісний аналіз емпіричних даних.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що:

додовнено наукові відомості про мотиваційно-потребову сферу учнів з інтелектуальними порушеннями;

досліджено мотивацію досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку;

розроблено педагогічні умови формування мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку у навчально-виховній діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у дослідженні особливостей мотивації досягнення успіху у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та розробці педагогічних умов формування мотивації досягнення успіху у навчально-виховній діяльності. Результати можуть бути використані педагогами спеціального закладу загальної середньої освіти з метою для підвищення ефективності процесу навчання, активності учнів з інтелектуальними порушеннями у навчальній діяльності та формування гармонійної особистості дітей.

Також одержанні результати можуть використовуватись студентами при вивченні психології дітей з інтелектуальними порушеннями, методиці корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності; проходженні психолого-педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти зі спеціальною та інклюзивною формами навчання.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського

національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2018-2019 навчальному році. Результати дослідження представлено у публікації в студентському збірнику наукових робіт.

Дипломна робота магістра складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (54 найменування). Загальний обсяг дипломної роботи магістра 78 сторінок, з них – 72 сторінки основного тексту.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями дозволило зробити наступні висновки:

1. Мотивація є рушійною силою активності у діяльності. У науці склались різні концептуальні підходи до визначення сутності поняття «мотивація» та «мотив». Рівень розвитку мотивації досягнення визначається різними чинниками, зокрема: віковими особливостями учнів; самооцінкою; рівнем домагань; емоційно-вольовими особливостями; ставленням до діяльності; зовнішніми оцінками; мотивами діяльності. Сформованість мотивації досягнення успіху стимулює до діяльності, підвищує рівень її результативності. Особливо важливим є розвиток мотивації досягнення успіху у дітей з метою стимулювання їх до активності у навчальній діяльності, формування потреби у саморозвитку та самоствердженні.

З метою стимулювання учнів до активності у навчанні ефективним є використання методу (технології) створення ситуації успіху. Досягнення успіху сприяє виникненню в учнів бажання виконувати навчальні завдання. Отримувати знання, покращувати свої результати. Технологія створення ситуації успіху, розроблена А. Белкіним, містить різні прийоми створення ситуації успіху у відповідності до виділених видів радості, яку можуть переживати учнів у навчальному процесі. Застосування прийомів створення ситуації успіху має відбуватись з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей учнів, зокрема їхнього ставлення до навчання та успіху, самооцінки та ін.

Особливості психічного розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями негативно позначаються на формуванні мотивації досягнення успіху. Як результат, у дітей відзначається низький рівень її сформованості та байдуже ставлення до власних успіхів. Проте здійснення корекційної роботи з метою забезпечення успіху учням з інтелектуальними порушеннями сприяє формуванню позитивного ставлення до успіху та підвищує рівень пізнавальної активності.

2. Метою констатувального експерименту було визначення особливостей мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями. Для розробки констатувального експерименту нами використовувались наукові праці Т. Докучиної, К. Фоменко, В. Худик та ін. Основними методами, що використовувались для дослідження мотивації досягнення успіху учнями з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання були такі: методика Хоппе; методика «Сходинки»; методика діагностики екстеріоризації-інтеріоризації успіху К. Фоменко; спостереження, опитування педагогів. Розроблена методика дослідження спрямована на діагностику провідних мотивів діяльності (досягнення успіху чи уникнення невдачі), самооцінки та рівня домагань, переважання внутрішньої чи зовнішньої мотивації та рівня мотивації досягнення успіху в цілому.

3. Результати дослідження засвідчили, що більшість учнів з інтелектуальним порушеннями не достатньо усвідомлюють свої досягнення (успіхи та невдачі). Лише незначна кількість досліджуваних проявили адекватні реакції на успіхи та невдачі. Для більшості молодших школярів успіх не є стимулом до діяльності. За результатами усіх методик було визначено рівень мотивації досягнення успіху у молодших школярів зі інтелектуальними порушеннями. Високий рівень сформованості мотивації досягнення успіху було виявлено у 2,95% досліджуваних; середній – у 17,65%, нижче середнього – 35,29%, низький – 44,11% учнів. Результати дослідження засвідчили переважання низького рівня сформованості мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями. У більшості досліджуваних відзначається переважання мотивів уникнення невдачі та зовнішньої мотивації досягнення успіху. Такі результати обумовлюють необхідність впровадження інноваційних методів стимулювання учнів до активності у навчальній діяльності, що буде описано у наступному параграфі.

4. Метою формувального експерименту була розробка педагогічних умов формування мотивації досягнення успіху у навчально-виховній діяльності у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Розробка методики

формуального експерименту відбувалась з урахуванням основних ідей педагогіки партнерства успіху. Основними педагогічними умовами формування мотивації досягнення успіху у навчально-виховній діяльності в учнів з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку були визначені наступні: використання прийомів створення ситуації успіху у роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями з урахуванням особливостей мотивації досягнення успіху; цікава організація процесу навчання; спільна діяльність усіх педагогів спеціального закладу загальної середньої освіти; спеціальна робота психолога закладу освіти з метою формування мотивації досягнення успіху в учнів; спільна діяльність педагогів та батьків, що спрямована на стимулювання учнів до досягнення успіху у навчанні.

Отже, розроблені педагогічні умови формування мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку сприяють розвитку успішної особистості учнів. Реалізації визначених умов потребує дотримання принципів педагогіки партнерства, злагодженої командної роботи усіх педагогів закладу освіти та батьків.

Перспективними напрямками нашого дослідження буде апробація розроблених педагогічних умов формування позитивної мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Ю.В. Создание ситуации успеха как воплощение идеи оптимизма: педагогическая интерпретация теории М. Зелигмана / Ю.В. Андреева // Образование и наука. – 2012. – № 4 (93). – С. 39-49.
2. Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе / Ю.К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1985. – 208 с.
3. Белкин А.С. Ситуация успеха. Как ее создать: кн. для учителя / А.С. Белкин. – М. : Просвещение, 1991. – 176 с.
4. Бордюк В.М. Технологічні особливості створення ситуації успіху в навчально-виховному процесі ЗНЗ / В.М. Бордюк // Педагогічні науки. – 2011. – Вип. 60. – С. 169–175.
5. Велика А.М. Ситуація успіху як визначальна умова підвищення якості навчання старшокласників гуманітарним дисциплінам / А.М. Велика // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред. М.Т.Мартинюк. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2009. – Ч.3. – С. 30-38.
6. Вінс В.А. Соціально-психологічні особливості розвитку мотивації досягнень у дітей молодшого шкільного віку / В.А. Вінс, О.А. Стариченко // Молодий вчений. – 2016. – № 9.1 (36.1). – С. 30-33.
7. Вяткина Ю.П. Создание ситуации успеха на уроке английского языка как средство формирования коммуникативных УУД / Ю.П. Вяткина // Научный альманах. – 2017. – № 9-1(35). – С. 117-120.
8. Габрилевич О. Розвиток мотивації досягнення у слухачів МАН засобами тренінгових методик / О. Габрилевич. – Луцьк, 2013 – 33с.
9. Гусак О.Г. Ситуація успіху в теорії педагогічного стимулювання [Електронний ресурс]. / О.Г. Гусак // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2014. – № 42-43. – Режим доступу : <http://ns1.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/2856/1/%D0%93%D1%83%D1%81%D0%B0%D0%BA%20%D0%9E.%D0%93.%20%D0%A1%D0%B8%D1>

[%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D1%85%D1%83.pdf](#).

10. Данкович І.А. Нестандартні уроки – шлях до успіху в навчанні / І.А. Данкович // Інформатика в школі. – 2012. – № 10. – С. 38-43.

11. Докучина Т. О. Дослідження мотивації досягнення успіху розумово відсталих учнів молодших класів у навчально-виховній діяльності / Т.О. Докучина // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – Вип. 22. – С. 326-330.

12. Докучина Т.О. Створення ситуації успіху в навчально-виховній роботі з розумово відсталими дітьми молодшого шкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Докучина Тетяна Олександрівна. – Кам'янець-Подільський, 2013. – 214 с.

13. Досягнення успіху шестирічним першокласником: навч. посіб. / О.О. Максимова ; за ред. М.В. Левківського. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 14-24.

14. Занюк С.С. Психологія мотивації: навч. посіб. / С.С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.

15. Іванова Ю. Мотивація як чинник успішного формування навчально-пізнавальної діяльності учнів / Ю.Іванова // Післядипломна освіта в Україні. – 2016. – № 1. – С. 34–37.

16. Калошин В.Ф. Як створити ситуацію успіху в навчанні [Електронний ресурс] / В.Ф. Калошин, Д.В. Гоменюк // Завучу. Все для роботи. – 2012. – № 5–6. – С. 46–52. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/3832/1/%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D1%88%D0%B8%D0%BD_%D0%92.pdf.

17. Калошин В.Ф. Методика В.Ф. Шаталова – успіх та радість у навчанні / В.Ф. Калошин, Л.Л. Сушенцева, Д.В. Гоменюк // Завучу. Усе для роботи. – 2011. – № 9/10. – С. 36-57.

18. Капосльоз Г.В. Психологічні аспекти управління мотивацією

особистості з метою спонукання до праці [Електронний ресурс] / Г.В. Капосльоз // Психологічні науки: проблеми і здобутки. – 2011. – Вип. 2. – С. 105-120. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2011_2_11.

19. Карамушка Л.М. Психологія управління: навч. посібник / Л.М. Карамушка. – К. : Міленіум, 2003. – 344 с.

20. Климинчук В.О. Мотиваційний дискурс особистості: на шляху до соціальної психології мотивації: монографія / В.О. Климинчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – 2015. – 290 с.

21. Коломинский Н.Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы / Н.Л. Коломинский. – К. : Рад. школа, 1978. – 87 с.

22. Концепція нової української школи ухвалена рішенням колегії МОН 27.10.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

23. Кравчинська Т.С. Педагогіка партнерства – основні ідеї, принципи та сутність [Електронний ресурс] / Т.С. Кравчинська // Підготовка керівних та педагогічних кадрів до реалізації Концепції Нової української школи: зб. статей Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. – Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2017. – С. 85–88. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/707221/1D0%B8.pdf>.

24. Левченко Т.В. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності: монографія / Т.В. Левченко. – Вінниця : Нова книга, 2011. – 448.

25. Леонтьев В.Г. Психологические механизмы мотивации учебной деятельности: учеб. пособие / В.Г. Леонтьев. – Новосибирск, 1987. – 92 с.

26. Лидерс А.Г. Мотивы учения у школьников / А.Г. Лидерс, В. Хеннинг // Вопросы психологии. – 1980. – № 1. – С. 24-33.

27. Макаренко С.С. Формування мотивації досягнень в структурі мотиваційної сфери особистості вчителя / С.С. Макаренко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 314-323.

28. Максимюк С.П. Педагогіка: навч. посіб. / С.П. Максимюк. – К. : Кондор, 2009. – 670 с.
29. Маркова А.К. Формирование мотивации учения / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.
30. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2008.– 352 с.
31. Молчанова Л. Познавательная мотивация в учебной деятельности младших школьников / Л. Молчанова // Учитель. – 2005. – № 1. – С.64-68.
32. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін. ; за заг. ред. О.М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.
33. Подшивайлов Ф.М. Теоретико-методологічні засади визначення поняття мотиваційної сфери особистості / Ф.М. Подшивайлов // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2015. – № 10. – С. 19-23.
34. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учебное пособие / Д.Я. Райгородский. – Самара : Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2001. – 672 с.
35. Реан А.А. Психология и педагогика : учебник / А.А. Реан, Н.В. Бордовская, С.И. Розум. – СПб.: Питер, 2002. – 432 с.
36. Рідкоус О.В. Ситуація успіху: психолого-педагогічні механізми та етапи організації / О.В. Рідкоус // Педагогічний альманах: зб. наук. праць / за ред. В.В. Кузьменко. – 2009. – Вип. 4. – С. 56–63.
37. Рогов М.Г. Мотивация учебной и коммерческой деятельности студентов / М.Г. Рогов // Высшее образование. – 1998. – № 4. – С. 89–95.
38. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль “Направленность” (лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы) / В.А. Семиченко.– К. : Милениум, 2004. – 521 с.
39. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник / В.М. Синьов. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Ч. I : Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). –

238 с.

40. Синьов В.М. Психологія розумово відсталого дитини: підручник / В.М. Синьов, М.П. Матвєєва, О.П. Хохліна. – К. : Знання, 2008. – 359 с.

41. Сівак А.В. Створення ситуації успіху на уроці в початковій школі / А.В. Сівак // Таврійський вісник освіти. – 2016. – № 2 (54). – С. 147-153.

42. Стадненко Н.М. Нариси з олігофренопсихології / Н.М. Стадненко, М.П. Матвєєва, А.Г. Обухівська ; за заг. ред. Н.М. Стадненко. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. – 200 с.

43. Столяренко Л.Д. Основы психологии / Л.Д. Столяренко. – Ростов н/Д : Феникс, 2001. – 672 с.

44. Ткаченко Н.В. мотивація як фактор успішності в учбовій діяльності старшокласників / Н.В. Ткаченко, Ю.В. Каракаш // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. Психологія. – 2017. – Т. 22. – Вип. 1 (43). – С. 16-23.

45. Товстоган В.С. Стан мотивації учнів старших класів допоміжної школи до занять з професійно-трудового навчання / В.С. Товстоган // Актуальні питання корекційної освіти. – 2012. – Вип. 3. – С. 236-245.

46. Толстикова О.Н. Задачи и организация коррекционно- развивающей работы по формированию мотивации учебной деятельности у умственно отсталых младших школьников / О.Н. Толстикова // Специальное образование. – 2012. – № 3. – С. 73-81.

47. Торубара О.М. Мотиваційна сфера особистості сучасного студента: фактори та умови формування в процесі професійного становлення / О.М. Торубара // Педагогічні науки. – 2007. – Вип. 45. – С. 371-376.

48. Ужченко І.Ю. Особливості мотивації навчальної діяльності розумово відсталих молодших школярів / І.Ю. Ужченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – № 9. – С. 366–370.

49. Ушакова И.П. Особенности отношения к учебной деятельности учащихся 4-6 классов вспомогательной школы / И.П. Ушакова // Изучение

аномальних школьників: сб. науч. трудов – Л. : ЛГПИ, 1981. – С. 3–10.

50. Ушакова І.М. Тип взаємодії у конфлікті залежно від мотиваційних тенденцій особистості [Електронний ресурс] / І.М. Ушакова. – Режим доступу: <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol2/30.pdf>.

51. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти / М.М. Фіцула. – К. : Академія, 2002. – 528 с.

52. Фоменко К.І. Психодіагностика мотиваційної сфери особистості молодшого школяра / К.І. Фоменко // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Психологія. – 2017. – Вип. 55. – С. 280-295.

53. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Х. Хекхаузен. – СПб. : Речь, 2001. – 193 с.

54. Худик В.А. Диагностика детского развития: методы исследования / В.А. Худик. – К. : Освіта, 1992. – 220 с.